

AZ ELSŐ MÚZEOLÓGIAI MŰVECSKE RÉGÉSZETI IRODALMUNKBAN

(Elnöki megnyitó a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat nyíregyházi vándorgyűlésén, 1965. év június hó 24-én)

Azon tudományterületek mellett, melyeken Társulatunk tagjai Társulatunk nevéből következtethetőleg is működnek, van még egy tudományterület, mely egyaránt ismeretes minden tagunk előtt, mely szinte elválaszthatatlan tulajdonképpeni műhelyétől a múzeumtól, ez a múzeológia tudománya. A múzeológia, mely a múzeumok kifejlődésével, történetével és belső munkájával foglalkozik, aránylag fiatal és még korántsem kialakult tudomány; legfontosabb kérdései állandó viták tárgya, s mint már egyszer hangoztattam, fejlődése és ezzel együtt a múzeumok fejlődése nincs lezárva és egyelőre beláthatatlan, hová fog e kettőnek: a múzeumnak és múzeológiának fejlődése vezetni.

A múzeológia, mint említettük, aránylag fiatal tudomány. Bár csíráival már az ókorban és a legsötétebb feudalizmus idején találkozunk, tulajdonképpen akkor kezd gyökeret verni, amikor a különféle tárgyak gyűjtésének szokása és így a gyűjtemények kialakításának módja mind jobban elterjed Európában. Eleinte formája inkább museografia, azaz a gyűjteményeknek leírása, de a XVIII. század első felében, 1727-ben Neickelius műveként megjelenik az első múzeológiai munka, mely tanácsokat ad a gyűjtésre, a gyűjtés eredményeinek, a gyűjteményeknek elhelyezésére és felállítására, vagyis művében a múzeológia tudományának első lélekzetvételét köszönhetjük.¹

A múzeumok jelentősége igazában csak a XIX. században alakul ki, amikor az uralkodói, főpapi, főúri gyűjtemények közgyűjteményekké, múzeumokká alakulnak s melléjük az öntudatos polgárság lakóhelye, városa, annak története iránti szeretete létrehozza a kisebb-nagyobb helytörténeti múzeumokat, s a múzeumok kialakításában részt kívánnak maguknak egyéb tudományok, mint a néprajz, a természettudományok és az ipari fellendülés következményeképpen a különböző iparágak is. Mindezek bizonyos újfajta, tanácsadó, irányító irodalmat követeltek gyűjtő, feldolgozó munkájuk és annak eredményeit bemutató kiállításaik érdekében, s ha kezdetben megelégszenek a múzeumok anyagának képekben, metszetekben való bemutatásával, később mindjobban felmerül az induló új tudomány legfontosabb kérdései megbeszélésének szükségessége, a felettük való vita és így indulnak meg a múzeumi kiadványok mellett, a múzeológiai folyóiratok, mint a *The Museums Journal*, a *Museumskunde* és a múzeumok kialakulásával, történe-

¹ *C. F. Neickelius* műve 1727-ben jelent meg „*Museographie oder Anleitung. . .*” címmel. Művét tartják általában a múzeológiai irodalom első fontos munkájának. (L. *Oroszlán Zoltán*, „Általános múzeológia” című egyetemi jegyzetét a Budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetemen.)

tével és problémáival foglalkozó egyéb művek². A múzeológia szemünk láttára változik tudománnyá s azzá üti a két világháború között megalakult s a Népszövetség keretében 1926-ban létesített Institut International de Co-operation Intellectuelle, mely Mouseion címmel folyóiratot is ad ki a legfontosabb problémák, a múzeumi élet területén feltörő vitás kérdések megbeszélésére. A második világháború után az Egyesült Nemzetek Szövetsége keretében alakult ICOM (International Council of Museums) vállalja át az előbbi intézmény feladatát kétnyelvű „Museum” című folyóiratával, mely ma már az egész világ elismert nemzetközi múzeológiai orgánuma.

Vajon hogyan fejlődött ki nálunk a múzeológia tudománya?

Sokáig egyetlen múzeuma van az országnak. Nagy ritkán csendül föl egy-egy hang a műemlékek kallódásának megakadályozása, az előkerülő régészeti anyagnak szélesebb körű ismertetése érdekében. Az 1840-es évek derekán Erdy János már főlemeli szavát valamiféle archeológiai közlemény megindításáért. Amidőn az Archeológiai Értesítő 1868-ban Rómer Flóris szerkesztésében, mint a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Bizottságának folyóirata megjelenik, rögtön megkezdődik az eleven érdeklődés múzeológiai problémák iránt, részben magánosok részéről, de főleg az ekkor sorra alakuló megyei és városi régészeti és történelmi társulatok részéről, amelyek régészeti anyagot gyűjtenek, hogyan kezeljék és őrizzék anyagukat, hogyan mutassák be kiállításokon. Ezeknek kapcsán születik meg véleményem szerint, az első korszerű útmutatás, valóságos múzeumi tanácsadó, mely az anyag raktározására, kezelésére, kiállítások rendezésére tanít, és nyilván a Magyar Nemzeti Múzeumban kifejlődött gyakorlat alapján íródott. Szerzője Hampel József, aki ekkor 22 éves és második éve állt a Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának szolgálatában mint „szaksegéd”. A kis füzet előbb az Archeológiai Értesítő V. kötetében (régí folyam, 1871) jelent meg folytatásokban,³ majd önállóan is a következő címmel: „A szabolicsmegyei múzeum. Bevezetés, egyszersmind rövid utasítás vidéki múzeumok berendezésére Hampel József által. 20 fametszettel. Pest, Aigner Lajos (a kiadó) 1871.”

A bevezető mondat nagyon pontosan meghatározza a múzeum anyagának összegyűjtésére alakult régészeti egylet célját. „A szabolicsmegyei régészeti egylet, mely 1868-ik évi december elején alakult, hivatásául tekinti, hogy szorosan a megye határain belül napfényre kerül régészeti érdekek bíró tárgyak fönntartására törekedjék, azokat esetleg fölkutassa és a megye székhelyén a múregészeti anyagot hazánk ezen része őstörténetének megírására összegyűjtse”⁴. A modern meghatározástól csak az választja el Hampel definícióját, hogy még nem tudatosodott ez időben a múzeum tudományos hivatásával egyenértékű népművelő, néptanító szerepe a múzeumoknak.

² A múzeológiai irodalom igazában a XIX. század utolsó évtizedeiben indul meg Európa-szerte és első felvirágzását a XX. század elején éri el. Ekkor már olyan folyóiratok indulnak meg, melyek elsődleges célul tűzik ki múzeológiai kérdések tárgyalását. Ilyen pl. a Museumskunde, a The Museums Journal. Nálunk a Múzeumi és Könyvtári Értesítő volt az egyetlen folyóirat, mely hasonló céllal alakult és amelyben múzeumaink fejlődésére és problémáira nézve fontos adatokat kaphatunk a jelzett időre vonatkozólag.

³ A mű az Archeológiai Értesítő (Régí folyam) V. kötetében folytatásokban jelent meg az 53 – 59, 77 – 86, 109 – 114, 147 – 150 lapokon.

⁴ U. ott, 53. l.

A következőkben kiemeli Hampel, Vécsey József főispánnak, Tokaji Nagy Lajos tanfelügyelőnek és dr. Jósza Andrásnak, „a megyei főorvos és buzgó régésznek” addig elért eredményes munkáját, mert „Szabolcsmegye ez idő szerint oly megyei múzeumot bir Nagy-Kállóban, mely a vidéki közt nem utolsó helyen áll. Ennek következtében a régészetkedvelő gyűjtők száma a megye területén napról-napra nő s még a köznép is kevésbé rombolja az előforduló tárgyakat és nem ritkán a múzeum számára Nagy-Kállóra hozza.”⁵ Az idézet az ügyes propaganda, jó hírterjesztés jótékony és eredményes hatását állapítja meg már ez időben. A továbbiakból megtudjuk, hogy a gyűjtemény egyelőre a főispán magánlakásán áll és rendeztetik, de tervbe vették annak közhelyiségbe való átvitelét, hol a nagyközönség számára is hozzáférhetővé lesz.

Ezután Hampel elmondja, hogy a gyűjtemény rendezését ő vállalta a helyszínen s ezt, Jósza Andrással s más lelkes régészeti egyleti tagokkal együtt végezte pár napon keresztül.

Ezzel tulajdonképpen Hampel befejezte a kis munka előszavát s most bemutatja, hogy példájával tanítsa, hogyan is történt a rendezés. Az idő rövidege miatt le kellett mondania a „catalogue raisonné”, vagyis egy teljes leltár készítéséről. „A felállításnál természetesen a tudományban dívó 3 korszakra (ti. kő-, bronz- és vas-kor) volt a kellő figyelem fordítandó. „Most következik a felállítás módjának bemutatása. „Az ugyanazon időkorba tartozó tárgyak csoportokra osztattak s akkép állítottak föl, hogy az apróbb vagy érdekesebb tárgyak elől, a nagyobbak vagy kevésbé fontosak hátul foglalnak helyt. Az az országos múzeumokban dívó mód, mely szerint minden lelet külön tétetik, itt nem látszott célszerűnek mert az átnézet még könnyű, s a minden fontosb tárgyhoz tétetendő címlapocskák az együttes leleteket úgy is föl fogják tűntethetni.”⁶

Hampel azután panaszkodik, hogy az időrend nem volt teljesen keresztülvihető, amennyiben a tudomány maga is kétségben hagyja a rendezőt némely esetben, így a vaskorszak emlékeinek elkülönítése a bronzidőbeli eszközöktől, másfelől ugyanazon korszak készítményeinek a magyar korai és kései középkor tárgyaitól való elválasztása nem volt biztosan lehetséges. Így tehát az anyag esetenként összekeveredve állítottatott föl. Hampelnek ebből a leírásából jól látszik a nehézség, mellyel ez időben régészet-kutatóinknak küzdeniök kellett.

A második főosztályt az érmek alkották, ezeknek felállítása a Magyar Nemzeti Múzeum-beli fölállítási módszert követte. Az egymással háttal álló szekrénykéek (ma tárlók) loculusokra (ma rekeszekre) osztott „bársonnyal bevont lejtőket képeztek” (vagyis belsejük ferde síkú volt:) s az egészet a por ellen üvegtáblák védték. Az érmek időrendben és helyek, országok szerint csoportosítva állítatnak ki, részben uralkodók neve alatt, néhol csak az országok, területek megnevezésével. Ezzel Hampel példát mutat kis gyűjtemények anyagának modern (vagyis akkor korszerű) fölállítására.

Hampel ezután a múzeumi belső munkáról szól. Ez szerinte „három ágra szakad, ti. naplóvezetés, a catalogue raisonné készítése és végül a leltározás.

⁵ U. ott, 53 – 54. l.

⁶ U. ott, 54. l.

Napló nélkül nincs múzeumi ügyvitel és azt hat pont szerint kell vezetni: folyószám (ezt kell minden tárgy kevésbé ép vagy legalább is nem szembeötlő helyén alkalmazni), a beérkezés pontos időpontja, a tárgy pontos megnevezése s rövid jellemzése, a lelőhely és a lelet körülményei, a beküldő neve s végre az alkalmi megjegyzések rovata. E napló segítségével készül az „okadatolt lajstrom”: a catalogue raisonné. Ebben van a múzeumi tárgyak rendszeres és részletes leírása.

Legjobb és kipróbált formája a cédula katalógus; ebben minden tárgyról külön-külön lap készül, melyeket lyukak segítségével egymáshoz lehet fűzni. Később érkezett tárgyak cédulái könnyen beilleszthetők s ezáltal a rendet semmi sem zavarhatja meg. Ezután példát is ad ily cédulák készítésére, melyet alább közlünk:

<i>Vezérszó</i>	<i>A napló száma</i>	<i>Darabszám</i>
o A tárgy körül vonalozva rajzban. Mikor és hol találtatott	1. tárgy elnevezése	Hivatkozás az írókra és irodalmi cikkekre, melyekben netalán közöltetett, vagy hasonlók fordulna elő.
o Kitől való Ajándék vagy vétel ez esetben ára.	2. Anyag 3. Alakja 4. Cifrázatai 5. Színe 6. Állapota	Mérték: Hossza Szélessége Vastagsága Részletezőmérések
		A tárgy helye a gyűjteményben. ⁷

Hampel magyarázatot is csatol a cédula egyes helyeihez. A vezérszó szerinte csoportot jelent, melyhez a tárgy tartozik. Ilyenek lehetnek kova és obszidián eszközök, csont, szarvasagancs és más eszközök, ezeket a Műrégészeti Kalauz mutatja (Megjelent 1866-ban). A tárgyak megnevezését illetően ismét csak a Műrégészeti Kalauzhoz utasít. Látjuk viszont ezekből, mennyit kellett a régészetnek vesződni, míg a saját tudományos argot-ját kifejleszthette, hiszen a Műrégészeti Kalauz sok elnevezése régen kiment a régészet tudományában a közhasználatból. Hampel azt is megállapítja, hogy a Műrégészeti Kalauzban az agyagedények osztályozása is ingadozó. Szerinte ezek az edények a következő elnevezésű csoportok valamelyikéhez tartoznak: „válú; tálcsa; tálcza; csésze, füles, nem füles; mencze; csupor, öblöny, köcsög; fazék; bögre, lábas, nem lábas, bütykökkel; szélke; pohár; korsó; szűrő”. Kónél, agyagnál a kő neme, a földolgozás (nyers vagy égetett) meghatározandó. A bronzkori tárgyaknál kívánatos az alkatrészek vegyarányának meghatározása, de hozzá teszi a messze jövőbe tekintően: „ami azonban csak ritkább esetekben lesz eszközölhető”, majd tovább megjegyzi „a cifrázatok pontja aligha lesz mindig vagy ismert rajzokra való hivatkozás nélkül kitölthető. Mérésre, mondja, mindig a métert használjuk és nem másfajta mérésrendszert (pl. a rőföt). Az érmeiket elő és hátlap szerint kell leírni. Kimondja a halhatatlan szabályt, leírni csak annyit szabad, amennyi látható. A hiányzó betűk kipontozhatók. Elnevezésre használjuk az aureus, denarius, quinarius, vagy nagy bronz, közép bronz, kis bronz elnevezéseket. Itt mindig föl kell tüntetni a főntartás fokozatát is. És halljuk csak ez útmutatás öz-

⁷ U. ott, 56. l.

szefoglalását Hampeltől. „A gyűjteménynek ilyen módon való leírása fáradságos és hosszadalmas ugyan, de olyan munka, mely a felhalmozott tudományos anyagot valamennyi tudományos kutatóra is hasznavehetővé teszi. Ezen célra törekedni minden múzeumegylet föladata.”⁸

Ha Hampel múzeológiai fejtegetéseinek ezt a részét áttekintjük, látjuk, mennyi előrelátás, a tudományos célok maradéktalan érvényesítésének akaratát és elve hatja át ezeket a tanácsokat és szabályokat, hiszen a legtöbbje mai múzeológiánknak is fontos alapelve, melyet ma is gyakorlatilag követ és valósít meg múzeumi munkánk.

„A harmadik, legalább minden évben ismétlődő feladat a leltározás”. Ezen Hampel az anyagnak statisztikai áttekintését, ma revízióknak ismerjük, érti. Ezt abban az időben egyes kisebb gyűjteményekben talán végre lehetett esetleg évről-évre hajtani. Ma már, mikor vidéki múzeumaink anyaga is ezer meg ezer darabot számlál, tudjuk milyen feladatot ró egy múzeum személyzetére egy ilyen revízió.

A füzet e múzeológiánkban első ízben jelentkező és a múzeumi munkára igen fontos tanácsokat adó és munkaelveket leszögező része után a következő részekben a nagykállói múzeum anyagát, ismerteti majd a Magyar Nemzeti Múzeumban lévő Szabolcs-megyei leletek rövid jegyzékét adja, végül összefoglalja Szabolcs megye eddig ismert régészeti lelőhelyeinek sorozatát is, mely számos addig ismeretlen lelőhelyet tüntetett föl. Hampel munkája e részével tovább gyarapította e kis mű megírásával szerzett érdemeit, hiszen ebből a részből egy régészeti kataszter (topográfia) körvonalai bontakoznak ki.

A kis füzet érdeme múzeológiai irodalmunkban, amint láttuk, elvitathatatlan. Bár csak igen rövidre fogott mű, mégis sok életrevaló, gyakorlati tapasztalatból eredő útmutatást nyújt akkori gyűjteményeinknek. Ez valószínűsíti, hogy Hampel József nemcsak az ösztönzést nyerhette e művecske megírásához professzorától és múzeumi vezetőjétől Rómer Flóristól, hanem számos tanácsot is kaphatott tőle a maga munkájában és e füzet megírásában egyaránt.

94 éve, hogy e kis mű megjelent, melynek Szabolcs megyei vonatkozása is és múzeológiai irodalmunkban való jelentősége is, megérdemelte, hogy megemlékezzünk róla abból az alkalomból, hogy Országos Társulatunk először tartja vándorgyűlését Nyíregyházán.

Oroszlán Zoltán

⁸ U. ott, 58. l.